

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ו', תשט"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

א נ י

הבניין הקל של הסועץ "אנה" – הקרוב ל"אנן" – נמצא במקרא פעמיים, שתיהן בישעיה, וגם רש"י מפרשו כל פעם. על "אָנוּ וְאָבְלוּ פִתְחֶיהָ" (ג כו) אומר רש"י: "ואנו, לשון אנינה"; ועל "אָנוּ הַדְּגִים" (יט ח) הוא אומר: "ואנו, לשון אוני ואבל".

לא נהיר לי, אם מישוהו לפני רש"י כבר השתמש באותה צורה נאה "אני" (על משקל "עני"). על כל פנים לא פגשתיה במילונים. בן-יהודה (עמ' 308 א, הערה 6) הביא את הדברים הנ"ל של רש"י, אך כנראה גם הוא לא עמד על השם "אוני", כי לא ייחד לו ערך במילונו.

אני משער את הסיבה: עקבותיה ראיתי בעליל מתוך שיחותיי עם אנשי לשון וספר, שבספרי להם על "אוני" של רש"י ענו לי מיד: מה גילית כאן? הלוא בתורה כבר כתוב "לא אכלתי בָּאֲנִי מִמֶּנּוּ" (דברים כו יד)! מסתבר אפוא, שזיהוי מדומה זה הוא שהעלים את החידוש מעיני כל המילונאים. אם כן, טעותם ברורה ומתמיהה.

כי נגינת "בָּאֲנִי" של הפסוק הנ"ל היא מלרע, והיוד אינה סימן-המשקל, אלא היא כינוי של גוף ראשון. והכתיב ה"חסר" (בלי ון) אינו אלא חסר-במקום-מלא, שדינו כמלא, ולאמיתו צ"ל בָּאוֹנִי. וזה מהשורש "און", כמו (בראשית לה

1. כהנחת מדקדקים קדמונים ואחרונים, יהודים ולא־יהודים, רק

זוניס-בוהל ואחריו קיהלר גוזרים אותו מן אֲנִיָּה, כלומר משורש אנה.

(יח). נתקרא לו בן-אונִי (גם זה מלרע); וכן „לחם-אונִים“ (הושע ט ד) לפי מפרשים שונים, וביניהם אבן-עזרא. ואילו הפועל „אנה“ של ישעיה הוא הנותן את השם המלעילי „אנִי“, כדרך המשקל הזה מגזרת נחיל-ה: עֲנִי, שָׁנִי, יָפִי, ועוד כהמה הרבה, ישנים גם חדשים.

אמנם הביטוי של רשׁי בפירושו על „אָנֹנו“ הראשון (ישעיה ג כו), שהוא מפרש „לשון אנינה“, הריהו עשוי לעורר חשש, אם גם בדבריו על „אָנֹנו“ השני (שם יט ח) אין לקרוא „לשון אונִן“. טעם נוסף לחשש זה, הואיל ומוזר הדבר, כי בתור ביאור למלה נדירה משתמש רשׁי במלה חדשה כליל, שוודאי אינה מסוגלת ביותר להבהיר את הטעון הסבר. ואמנם אבינרי בכרך ב' של „היכל רשׁי“ (עמ' מח) מצטט רק „לשון אונִן“¹. מאַרשן ב„פרשנדתא“ שלו מביא ממקור אחד את הגרסה „לשון אנינות“, אך מכל שאר הדפוסים וכתבי-היד שבדק הוא מביא „לשון אונִי“, וכן מחייב ההיגיון של השורש „אנה“ מן „אָנֹנו“, שממנו גם השמות „אָנִיָּה“, „אָנִיָּה“ (ישעיה כט ב, איכה ב ה).

אבל אפילו תתבדה גרסתנו ברשׁי, מכל מקום קנתה לה זכות קיום, כי היא פיוטית ומקורית ונאה מאוד, והמילונים צריכים לשבצה באוצרם.

בעצם אין היא חידוש גמור של רשׁי. על-כל-פנים כבר הייתה קיימת בתודעת חז״ל, ולפחות על קיומה „בכוח“ ביססו את הדין, כי מזה שנעשתה מעיסת מַעֲשֵׂר-שְׁנִי אין

1. [כגרסת קצת דפוסים, כגון במקראות שנים פירוש מלבי"ם].

אדם יוצא בה ידי חובתו, כיוון שהתורה כינתה את המצות „לֶחֶם עֹנִי” (דברים טז ג), ולכן דרשו: „לחם עוני — מי שנאכל באנינות; יצא זה (מעשר שני), שאינו נאכל באנינות אלא בשמחה” (פסחים לו ע”א). הדרש הזה יסודו בשיטת „אל תקרא”, כלומר: אל תקרא „עוני אלא „אוני”. רש”י: „מי שנאכל באנינות — שמותר לאוכלו כשהוא אונן; דרוש ביה, לחם אוני”; ומעשר שני אינו נאכל באנינות, דכתיב: לא אכלתי באוני ממנו”. רבנו חננאל: „תלמוד לומר לחם עוני, כי בעינן לחם הנאכל באוני; יצא זה, שאינו נאכל באוני אלא בשמחה. כדתנן בסוף מעשר שני: ביו”ט היו מתוודים; כיצד היה וידוי? ביערתי הקודש מן הבית — זה מעשר שני — וכו’. עד, לא אכלתי באוני ממנו. אם אכלו באנינה, לא היה יכול להתוודות”. כאן אפוא כבר מזדקר „אוני” מוחלט בערבוביה עם „אנינה” ו„אנינות”, כנרדף להן, על סמך אותו „בְּאֵנִי” מן התורה², ובכן רש”י בפירושו ל„וְאָנוּ” של ישעיה לא הצטרך לבדות מלבד צורה חדשה, אם נכונה גרסתנו בו, אלא השתמש למעשה במה שמצא מן המוכן להלכה וסמך על התלמודיים, המכירים את הסוגיה הנ”ל ממסכת פסחים. ואולי רש”י גופו לא הרגיש בשום חידוש כאן.

1. כך הגרסה בדפוסינו ובא כאן „מי” להוראת „מה”.

2. מעניין, כי „בן-אוני” של רחל מתרגמים אונקלוס וירושלמי

לא „בר דווי דידי”, אלא „בר דווי” בלבד, כאילו „די” אינה כינוי של גוף ראשון אלא סיומת משקלית בלבד של אותיות חשורש בעצמן.